

STRABON'UN GEOGRAPHIKA'SINDA KOMANA TAPINAK KÖLELERİ VE BİR YAZARIN DENSİZLİKLERİ

İsmail Kaygusuz

1.Tapınak Köleleri Tarihine Kısa Bir Bakış

a.Giriş

Antik çağda Kutsal fahişeler ya da Tapınak fahişeliği üzerinde antropologlar, tarihçi ve arkeologlar inceleme ve araştırmalar yaparak, çok sayıda makaleler ve kitaplar yazdılar. Bu konuda yabancı yayınların da birçoğu Türkçeye çevrilmiş durumdadır. Biz burada kısa bir tarihsel bakıştan sonra, daha çok Amaseia (Amasya) doğumlu(İ.Ö.64/63) Strabon'un GEOGRAPHIKA'sını XII. Kitabının çeşitli bölümlerinde anlatılan Pontus ve Kappodokia'daki, sakinlerinin çok dindar olduğu Komana kentleri ve içlerinde çok sayıda kutsal kölelerin bulunduğu (πόλις δ' ἔστι ν ἄξιόλογος, πλεῖ στον μέντοι τὸ τῶν θεοφορήτων πλῆθος καὶ τὸ τῶν ἰ εροδούλων ἔ ν αὐτῆ.) Ma tapınaklarından ve etkilerinden sözedeceğiz. Kuşkusuz referanslarımız Strabon'un orijinal metinleri olacaktır.

Önce konuyla ilgilenmemizin nedenini kısaca açıklayalım:

Bir yazarın Strabon'un ilgili metinlerinin Türkçe çevirilerini tahrif ederek, tapınakları ve özellikle Kappodokia Komana"sındaki savaş tanrıçası (Enyo) Ma'nın Kadın Ana, tapınağın bir Alevi dergâhı ya da ocağı; rahiplerinin Alevi dedeleri, tapınak kutsal kölelerinin, yani erkek/kadın kutsal fahişelerin de dervişler/talipler olarak tanımlama densizliği dolayısıyla konuyu irdelemeye aldık.

Alevi kökenli ve Erdoğan Çınar adını taşıyan bu yazarın yayınladığı birkaç kitabında Alevilik konusunda çamlarla birlikte devirdiği çınarlar haddini aşmıştır. Neye ve kime hizmet ettiği anlaşılmayan bu kişinin Alevi inancına ihanet ettiği gün gibi açıktır. Babasının dilinden düşürmediği deyişleriyle-şiiirleriyle büyümüş/yetişmiş bu kişi, 16.yüzyılda Aleviliğin Kızılbaş siyasetinin büyük ozanı Pir Sultan Abdal'ın bile yaşamadığını iddia ederek, Pir Silvanus diye tanımladığı 7.yüzyılda yaşamış heterodoks hristiyan rahibi Konstantinos'la onu eşleştirmekte. Neo-Manikheizm ya da Heterodoks Hristiyanlık olarak tanımlanan Paulikianizm/Bogomilizm'in tüm inanç kurumlarıyla birlikte Aleviliğin kendisi olduğunu ileri sürmekte ve İslam dininden uzaklaştırmaktadır. Çınar'ın Alevilik hakkındaki ileri sürdüğü görüşleri ve birçok tarihsel gerçekleri tersyüz ederek, saptırarak yaptığı yorum ve açıklamalarını içeren kitaplarına karşı, üç yazarın (Hamza Aksüt, Ünsal Öztürk, Hasan Harmancı) hazırlamış olduğu *Alevi tarih Yazımında SKANDAL –Erdoğan Çınar Örneği-* adlı kitapla, kullanılan üslûp pek hoş olmamakla birlikte gerekli ve doğru yanıtlar verilmiştir. Bu yazarlarla Aleviliğin inanç ve felsefesi ve tarihsel bağlamda birçok anlayış farklılıklarımız olmasına rağmen bu çalışmayı yeterli buluyor ve onaylıyoruz. Umarız, E. Çınar'ın bu temelsiz ve marjinal görüş ve düşüncelerini merakla okuyan okuyucular, ama asıl onu –

sıkılmadan- bayrak yapmaya çalışan bazı çevreler, bu kitabı da inceleme zahmetine katlanır; Çınar'ın saptırmaları, yalanları ve saçmalıklarının farkına varırlar.

Heterodoks ya da Bâtını İslam olarak Alevilik, İslam öncesi ve İslamın yayıldığı topraklardaki yerli din ve inançlardan öğeler almış ve kökenine yabancılaştırmış syncretic (bitiştirmeci) bir inançtır. Anadolu'da yaşayan Alevilik inancını, bu özelliğinde dolayı şuraya-buraya sürmeye kimsenin hakkı olmadığı gibi, bilimsel ve tarihsel gerçeklerle de asla bağdaşmaz.

b.Tapınak Kutsal Kölelerinin-Fahişelerinin Çok Eskilere Giden Tarihine Kısa Bir Bakış

Antropologlara en eski toplumlarda uygarlığın kadınlar eliyle başlamış olduğuna kesin gözüyle bakarlar. İlk ipi yapmayı akıl eden, yiyecekleri koymak için tartan ve kilde kap-kacağrı yapan, yenecek ve ilaç olarak kullanılacak bitkileri, ateşi bulan, hayvanları evcilleştiren kadınlarmış. Kuşkusuz kadınların en önemli niteliği de çocuk doğurmalarıydı. Bu olay, onların yaratıcı olarak tanımlanmalarına neden oluyordu. Böylece ilk ana tanrıça ortaya çıkmış. Kadınlar da yeryüzünde ana tanrıçanın bir temsilcisi. Ana tanrıça için küçük tapınaklar yapmışlar. Buralarda düzenlenecek törenler için rahibeler sınıfı oluşmuş. Daha sonra avcılığın başlaması ile erkekler güçlenmiş, bunun sonucu erkek tanrılar ortaya çıkmış ve onlara hizmet için de rahipler. Bunlar kadınlar üzerinde baskı yapmaya başlamışlar. İşte o devirde fahişelik vücut bulmuştur. ¹

Bunun ilk örneğini Mezopotamya'da Sümer'lerde görüyoruz. Sümer'in Aşk ve Savaş Tanrıçası *İnanna*, belgelerde "*göğün fahişesi*" olarak adlandırılır. Kocası Çoban Tanrısı *Dumuzi* de onun için; "*O, fahişedir; benim eşim fahişedir.*" diyor. İnanna fahişelerin de koruyucusudur. Kutsal fahişelik sokaklarda değil, tapınaklarda yapılanı deniyor.

Sümer tapınaklarında rahipler ve rahibeler, büyük bir grup oluşturuyor. Rahibeler, yirmiye yakın sınıfa ayrılmışlardı. Bunlar arasında şarkıcılar ve dansözlerin özel bir yeri vardı. Onlar; arp, lir gibi çalgılarla şarkılar söyleyerek, danslar ederek tanrıları, dolayısıyla insanları eğlendirirdi. Bunlarda asıl amaç, tanrıları eğlendirerek onları sakinleştirmek, böylece insanlara zarar vermelerini önlemektir. Böylece rahibelik, ilk Ur şehrinde Akad Kralı 1. Sargon'un kızı şair *Enheduanna* ile başlamıştı. Ondan sonra Sümer ve Akad'da hangi kral başa geçerse onun kızı bu göreve atanmıştı. Böylece siyasal ayrılıklar olduğu zaman bile bu kurumlar, şehir beylikleri arasında bir kült bağı oluşturmuşlardır. Bu gelenek, İ.Ö. 1800'lere kadar sürmüştür.

Özellikle *İnanna*'nın tapınaklarında, rahibelerin özel bir görevi de bir tür fahişeliktir. Bunlar, tanrıya hizmet ettiklerinden kutsal sayılıyordu. Tapınak fahişesini *Gilgameş Destanı*'nda da görüyoruz. *Gilgameş*'e arkadaş yapılmak istenen *Enkidu*, bir orman adamıydı. Ormanda hayvanlarla yiyip içiyor, onlarla yaşıyordu. Onu insan gibi yetiştirmek için tapınaktan bir fahişe gönderilir. Bu kadın, ona insan gibi yemeyi, içmeyi, konuşmayı öğrettiği gibi cinsel ilişkiyi de öğretir. ²

Herodotos tarihinde (I, 199) Babillilerde utanç verici bir gelenekten söz eder: Burada doğmuş olan her kadının yaşamında bir kere Asuri dilinde *Mylitta* dedikleri Aphrodite'nin tapınağına gidip bir yabancıyla cinsel ilişkide bulunması gerekmektedir. Başlarındaki ipten örülmüş çelenklerle tapınağın kutsal alanında oturan kadınlar arasından yabancı erkekler sırayla geçerler. Erkek seçtiği kadının üzerine, "tanrıça *Mylitta* seni onurlandırdı" diyerek bir gümüş para atar. Yasalara göre, seçilen kadının ilk para atan erkeği her kim olursa olsun reddetme hakkı yoktur. Kalkıp

¹ Nickie Robert, Çev: Gülden Şen, *Batı Tarihinde Fahişeler*, Sabah Kitapları.

² Sumer rahibeleri hakkında bkz. Renger, *Zeitschrift für Assyriology*, N.F 24. 126 S. 139. Afo VII 23.

onunla kutsal alanın dışına çıkar ve birlikte olur. Böylece tanrıçayı memnun ve tatmin etmiştir, artık evine döner. Bundan ileri bir armağan da yoktur o kadın için. Uzun boylu ve güzel kadınlar hemen bir yabancı erkek tarafından seçilir, ama çirkin olanlar yasayı yerine getirmeden önce uzun süre beklemek zorunda kalabilir.³

Tapınak fahişeliği bir meslek. Onlar, kendilerini tanrı adına bu işe gönüllü olarak adayın kadınlarıdır ki, bunlar bir rahibeler sınıfı oluştururlar ve kült görevleri vardır. Kuşkusuz sadece gönüllülükle de açıklanamaz, çünkü kutsal fahişe rahibe olması için kızlarını tapınağa koyan aileler de bulunmaktadır. Çoğu küçük yaşta Tanrının-Tanrıçanın kucacağına yerleştirilmiş kızlardı. Bir örnek verecek olursak; Kültepe-Kaniş kazılarında bulunan, Lamassi'nin Asurlu tüccar kocası Pusekene'ye gönderdiği mektup olan bir çiviyazılı tablette, kadının yedi yaşındaki kızlarını Tanrı Asur'un kucacağına yerleştirdiği yazılıdır.⁴

Aynı zamanda bereket kültürünün de temsilcileri. Sümer dininin bir simgesi olan 100 kadar kurumu kapsayan "me"ler arasında fahişelik de bir kurum olarak görünüyor. M.Ö. 1600 yıllarında bir Asur kralının yaptığı kanunun 40. maddesiyle o tarihten sonra bütün evli ve dul kadınların başlarını örtmeleri şart koşulmuş. Kızlar ve sokak fahişeleriyle örtmeyecek. Böylece evli ve dul kadınlar da tapınak fahişeleri gibi yasal seks yaptıklarından kutsallaştırılmışlar.⁵ Bu tapınak fahişeliği geleneği, Babilliler ve Asurlular yoluyla Kenanlılara, oradan da İsrail'e geçmiş, ama Tevrat'ta bu geleneğin kaldırılma çabaları izlenebilir.

Sümer tapınaklarında erkek fahişeler de var. Tanrıça *İnanna* için yazılan bir ilâhide buluyoruz bunu:

.....

*Kutsal suda yıkanıp kraliçelik elbisesini giyince,
Davullar vurulur önünde.
Sümer Halkı önünden geçer,
Göğün yüce hanımına selam, der.....*

*Kadın olan fahişeler,
Erkek olan fahişeler
Önünden geçer, sana selam, der.*

2.Komana Tapınaklarında Kadın/Erkek Kutsal Köleler

a.Kappadokia Komanası Ma Tapınağı Ve Tapınak Köleleri

Yukarıda örneklerini verdiğimiz antik Mezopotamya, Suriye ve Doğu Akdeniz kıyısı ülkelerinde varolan kendilerini tanrılara adanmış kadın ve erkek rahip-rahibe fahişeler geleneğini Hellenistik-Roma dönemlerinde Anadolu'da da görmekteyiz. Bunların birçoğunu Amasyalı (Amaseia) Strabon'un (İ.Ö.64/63-İ.S.21-24) göz tanıklığıyla anlattıklarından öğreniyoruz. Antik yazarın kendi original metinlerini kullanarak, önce Kataonia (ἡ Καταονία) bölgesinde bulunan Komana (τὰ Κόμωνα) kentindeki, "onların Ma adıyla çağırdıkları

³ *Herodotus Histories*, Translated with Notes by GEORGE RAWLINSON with an Introduction by TOM GRIFFITH, Wordsworth Editions Limited, London 1996, s. 89-90.

⁴ Prof. Dr. Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın*, İstanbul-1976, s. 10)

⁵ Hartmut Schmökel, *Kulturgeschichte des Alterorient*, Stuttgart, 1961, s.37 ; Prof. Mebrure Tosun -Doç. Dr. Kadriye Yalvaç, *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-saduqa Fermanı*, s.252.

Enyo'nun tapınağını (τὸ τῆς Ἐννοῦς ἱερὸν ἦν ἐκεῖ νοι Μᾶ ὀνομάζουσι) ele alacağız.

Kataonia ülkesini Strabon Geographika (XII, 2, [2])'da şöyle betimler:

“ἡ δὲ Καταονία πλατὺ καὶ κοῖλόν ἐστι πεδίον ἀμφοροπλὴν τῶν ἀειθαλῶν. περικείται δ' ὄρη ἄλλα τε καὶ Ἀμανὸς ἐκ τοῦ πρὸς νότον μέρους ἀπόσπασμα δὲν τοῦ Κιλικίου Ταύρου, καὶ ὁ Ἀντίταυρος εἰς τὰναντία ἀπερρωγός. ὁ μὲν γὰρ Ἀμανὸς ἐπὶ τὴν Κιλικίαν καὶ τὴν Συριακὴν ἐκτείνεται θάλατταν πρὸς τὴν ἐσπέραν ἀπὸ τῆς Καταονίας καὶ τὸν νότον: τῆ δὲ τοιαύτῃ διαστάσει περικλείει τὸν Ἰσσυκὸν κόλπον ἅπαντα καὶ τὰ μεταξὺ τῶν Κιλικίων πεδία πρὸς τὸν Ταῦρον: ὁ δ' Ἀντίταυρος ἐπὶ τὰς ἄρκτους ἐγκέκλιται καὶ μικρὸν ἐπιλαμβάνει τῶν ἀνατολῶν, εἰ τ' εἰς τὴν μεσόγειαν τελευτᾷ.”⁶

Türkçesi:

“Kataonia, yapraklarını dökmeyen ağaçlar dışında her bitkinin yetiştiği, geniş ve çukurca bir ovadır. Güneyde Kilikia Toroslarının bir kolu olan Amanos (dağları) ve karşıt yönde uzanan Anti-Toros sıradağlarıyla çevrilidir; zira Amanos, Kataonia'dan batıya ve güneye doğru Kilikia ve Suriye üzerinden denize ulaşır ve arada kalan alanda İssos (İskenderun Körfezi) Körfezi'nin tamamını ve Toroslara doğru yayılan Kilikia Ovasını çevirir. Anti-Toroslar ise kuzey yönünde ve hafif çukıntılarla doğruya doğru yönelir ve ülkenin ortasında son bulur.”

Bu verimli ovanın içinde kent bulunmadığı, buna karşılık dağların üzerinde tahkim edilmiş yerleşim yerlerinin olduğunu; eskilerin Kataonialılar'ı, Kappadokialılar'dan ayrı bir kabile olarak ayırdıklarını, ama kendi zamanında dil ve adetlerinin birbirinden farklı olmadıkları ve Kappadokia'nın ancak onda biri olmasına rağmen buranın da bir valisi olduğunu söyler Strabon. Daha sonra Kataonia'nın kuzeyinde Kappadokia sınırına yakın Anti-Toroslar'ın dar ve derin vadileri arasında bulunan ve bölgenin başkenti konumundaki Komana (Bugün Tufanbeyli civarında) hakkında şu geniş bilgiyi vermektedir:

“ἐν δὲ τῷ Ἀντιταύρῳ τούτῳ βαθεῖς καὶ στενοὶ εἰσὶν αὐλῶνες, ἐνοῖς Ἰδρυταὶ τὰ Κόμανα καὶ τὸ τῆς Ἐννοῦς ἱερὸν ἦν ἐκεῖ νοι Μᾶ ὀνομάζουσι: πόλις δ' ἐστὶν ἀξιόλογος, πλεῖστον μὲν τὸ τῶν θεοφορήτων πλήθος καὶ τὸ τῶν ἱεροδούλων ἐν αὐτῇ. Κατάονες δὲ εἰσὶν οἱ ἐνοικοῦντες, ἄλλως μὲν ὑπὸ τῷ βασιλεῖ τεταγμένοι, τοῦ δὲ ἱερέως ὑπακούοντες τὸ πλέον: ὁ δὲ τοῦ θ' ἱεροῦ κύριός ἐστι καὶ τῶν ἱεροδούλων, οἱ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιδημίαν πλείους ἦσαν τῶν ἐξακισχιλίων, ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξί. πρόσκειται δὲ τῷ ἱερῷ καὶ χώρα πολλή, καρποῦται δ' οἱ ἐρεῦς τὴν πρόσοδον, καὶ ἔστιν οὗτος δεῦτερος κατὰ τιμὴν [ἐν] τῇ Καπαδοκίᾳ μετὰ τὸν βασιλέα: ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦ αὐτοῦ γένους ἦσαν οἱ ἱερεῖς τοῖς βασιλεῦσι. τὰ δὲ ἱερά ταῦτα δοκεῖ Ὀρέστης μετὰ τῆς ἀδελφῆς Ἰφιγενείας κομίσει δεῦρο ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς Σκυθίας, τὰ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος, ἐνταῦθα δὲ καὶ τὴν πένθιμον κόμην ἀποθέσθαι, ἀφ' ἧς καὶ τοῦνομα τῇ πόλει. διὰ μὲν οὖν τῆς πόλεως ταύτης ὁ Σάρος ῥεῖ ποταμός, καὶ διὰ τῶν συναγκειῶν τοῦ Ταύρου διεκπεραιοῦται πρὸς τὰ τῶν Κιλικίων πεδία καὶ τὸ ὑποκείμενον πέλαγος.”⁷

Türkçesi:

⁶ Strabo. ed. A. Meineke, Geographica XII, 2, [2], Leipzig: Teubner. 1877: www.ancienthistory.about.com/library

⁷ Strabo. ed. A. Meineke, Geographica XII, 2, [3], Leipzig: Teubner. 1877: www.ancienthistory.about.com/library

“Bu Anti-Tauros’un dar ve derin vadileri içinde kurulmuş olan Komana’da, buradakilerin ‘Ma’ adını verdikleri ‘Enyo’ tapınağı vardır. Bu çok tanınmış kentin halkı, çoğunlukla dindar kişilerden ve tapınak kölelerinden oluşur. Burada yaşayanlar Kataonialılardır ki bunlar, her ne kadar bir yandan kral tarafından yönetiliyormuş gibi görülse de, öbür yandan çoğunlukla rahibin buyruğu altındadır. Rahip bu tapınağın ve benim orada kaldığım günlerde kadın ve erkekler birlikte sayıları altı binden fazla olan tapınak kölelerinin ruhsal önderidir. Ayrıca pek çok arazi de tapınağa aittir ve (bunların) gelirini Rahip keyfince kullanır. Bu kişi Kappadokia’da saygınlık/onur bakımından kraldan sonra ikinci sıradadır; şöyle ki, çoğunlukla krallarla (bu) rahipler aynı soydan idi. Artemis Tauropolus’un kutsal ayinlerini Tauros Skythiası’ndan buraya kadar, kızkardeşi Iphigenia’yla birlikte Orestes’in taşıdığı ve kente adını veren yastutma saçını (kome) onların buraya bıraktığı sanılmaktadır. Şimdi Saros ırmağı (Seyhan) bu kentin içinden akar ve Tauros boğazları arasından geçtikten sonra Kilikalıların ovalarına ve hemen önünde uzanan denize ulaşır.”

İlk gezilerine İ.Ö. 44 yılında, ülkesinden uzaklarda Roma’dan başlayan Amasyalı Strabon’un, yaşamı boyunca İ.Ö. 35, 31, 29 ve 7 yıllarında toplam beş kez geziye çıkmış olduğu bilinir. Kappadokia Komana’sına ne zaman gittiğini bilmiyoruz, ama belki de Amaseia’ya gelmeden önce uzun bir gezi dönüşünde oraya uğrayıp konuk olmuş ve keyfince dinlenmiştir. Strabon sık sık yerli krallardan ve kral derecesindeki rahiplerden sözettiğine göre Lex Pompeia (Pompeius Yasası) hâlâ yürürlükteydi. Romalı Consul Pompeius’un (İ.Ö. 67-63) Roma Senatosu’ndan çıkarttığı bu yasayla bazı eyaletleri birleştirmiş. Bythina, Pontus, Kappadokia vb. bölgelerin Roma’dan gönderilecek bir yıllık Senato valileriyle yönetilemeyeceği güçlüğüne anlayarak, yerel yönetimi yerli krallara teslim etmek, fakat eğer böyle biri yoksa yaratmak gerektiği yargısına varmış ve bunu Roma Senatosuna kabul ettirerek yasayı çıkartmıştır. Böylece Anadolu’da Roma eyalet sisteminde yeni düzenlemeler yaparak, küçük prenslikler/krallıklar biçiminde, il düzeyinde *Hyparkhia* (υπαρχια, η)’lara bölmüş bulunuyordu.⁸

Komana’da tapınılan ve hizmetinde altı binden fazla kadın ve erkek tapınak kölesi bulunan Enyo (Ενω, ους) bir savaş tanrıçasıdır.⁹ Belli ki, Sumer tanrıçalarından *İnanna* ve Asur-Babil tanrıçası *Mylitta* gibi kolay kolay tatmin olmayan bir tanrıçadır Enyo; kendisi adına aşk yapan bu denli çok erkek-kadın aşk köleleri bulunduğuna göre. Eğer biraz tatmin olsaydı, savaşları önüne geçerd(!). Komana halkının çoğunu dindarlarla, tapınak köleleri oluşturmaktadır (πλεῖ στον μέντοι τὸ τῶν θεοφορήτων πλῆθος καὶ τὸ τῶν ἱεροδούλων ἐν αὐτῇ), diyor Strabon. Buradaki theophoreo (θεοφορεω-ω) fiili dindarlığı anlatmanın ötesine taşar; “tanrılar tarafından esin verilenler, tanrıyı içlerinde taşıyanlar, tanrıyla ilişki kuranlar” anlamları sözkonusudur ki, belki “azizler, önbilici/kâhinler” olarak çevirmek daha uygun olur. Kuşkusuz bunlar, ayrıca bir rahipler sınıfı oluşturan tapınak köleleri (οἱ ιεροδουλοὶ) dışındaki rahipler ve kâhinlerdir. Yukarıda değindiğimiz gibi Sumerler’de tapınak rahip ve rahibeleri (kâhinler, büyücüler, çalgıcılar, şarkıcılar, dansçılar, fahişeler, kurbancılar v.b.) en az yirmi sınıf oluşturmaktaydı. Hepsinin eylemleri de tapınağın tanrısı veya tanrıçasını eğlendirmek, tatmin etmek, memnun ve mutlu etmek için birer tapınma ritüelleri olarak gerçekleştirilir; tanrıların gönlünü kazanarak insanlara iyi davranmalarını sağlamak, dolaylı olarak insanlara mutluluk getirmek için. Zaten insanlar tapınak köleleri kutsal fahişelerle para karşılığı cinsel ilişkide bulunma eylemine tapınağını

⁸ A. H. M. Jones, *The Cities of Eastern Roman Provinces*, London, 1971, s.157, 162.

⁹ Homeros, *İliada* 5, 333.

tanrısına yerine gitirilmesi zorunlu bir ibadet/tapınma gibi bakıyor ve inanıyorlardı. Bunun içindir ki, erkek fahişeler de sadece eşcinseller için değil, mümin kadınlar için olmalıydı. Sumerler'den Strabon'un zamanına kadar enaz iki bin yıl geçtiğine göre, gereksinimler daha da arttığından rahipler sınıfının sayısı da artmış olmalıdır. Ama yazarımızın kendisi de Pontus Komanası'ndaki aynı tanrıçanın tapınağının en yüksek rahibinin soyundan geldiğinden olacak, tapınağın köleleri dışındaki tüm rahip ve rahibeleri azizler sınıfına sokuyor. Bunları sayılarını da vermiyor.

Kentin bağlı olduğu kral vardır, ama gerçekte tapınağın ve altı bini aşkın kadın- erkek tapınak kölelerinin başında ruhsal önder olarak bulunan bir Başrahip'in elindedir iktidar gücü. Çünkü tapınak kölelerinin işlediği tapınağa ait geniş arazileri ve onların bedava emek gücüyle elde edilen ürünleri ve tüm tapınak gelirlerini tek başına bu Başrahip keyfince, zevkine göre kullanmaktadır. (πρόσκειται δὲ τῷ ἱερῷ καὶ χώρα πολλή, καρποῦται δ' ὁ ἱερεὺς τῆν πρόσδοον) Burada Strabon, aynı sınıftan olduğu için övüyor görünse de, bize göre gerçekçi davranmış, başrahibin temsil ettiği inanç adına-tanrıça adına nasıl binlerce köleyi sömürdüğünü dolaylı olarak açıklamış; Καρπωω fiilinin “zevkini çıkarmak, keyfince yapmak, kullanmak vb.” anlamlara gelen orta çatı hali καρπουμαι'yı kullanarak bunu yapmıştır. Kral kadar, belki kraldan da güçlü olan bu tapınakların yaşam boyu (διὰ βίου) başrahipleri, tapınak kölelerinden asıl büyük geliri nasıl elde ettiğini Pontus Komanası'nı incelerken ele alacağız.

b.Komana Adının Kökeni

Strabon, incelediğimiz metnin 11. ve 12.satırlarında, Komana'nın adının nereden geldiğine dair ileri sürdüğü, Myken kralı ve Truva savaşlarında Hellenler'in komutanı Agamemnon'un oğlu Orestes ile kızı İphigenia'nın buraya bıraktığı “yastutma/cenaze saçının” tes penthimou komesi (τῆς πένθιμου κόμης) gerçekte bir ilgisi yoktur. Bu, antik Hellen yazarlarının çok eski çağlardan beri, çok sayıda kentlerin kuruluşunu mitolojik kahramanlara (özellikle Homerosun Troia savaşları kahramanlarına kurucu (κτιστής) adını vererek) bağlama geleneğinin bir yansımasıdır.

Gerçekte İ.Ö. 2.binden beri burada Hurriler'in memleketi *Kizzuwatna*'nın en önemli kült merkezi *Kummanni* yerleşmesi vardır ve onun adından bozularak gelip Komana'ya dönüşmüştür. İ.Ö. 2.binin ortalarında Hitit imparatorluğuna bağlanarak Güneş tanrıçası *Hepat* ve Göğün Fırtına tanrısı *Teşup*'u Hitit Pantheon'una katılmış. Katılmakla kalmayıp Teşup, Tarhunna olarak Pantheonun baştanrıları olmuştur.

Güneş tanrıçası *Hepat*, *Meter Hippa Hawwat* diye adlandırılıyordu *Kummanni*'de ve onun tapınağında yetişmiş rahibe Mastigga, Hitit başkenti Hattuşa'da imparatorluk sarayına çağrılmış ve orada büyücüler başı olmuştur. Batı Anadolu'ya sefere giderken volkan püskürmesinden korkarak psiko-şok geçiren Büyük Kral II.Murşil (İ.Ö.1339-1310) ağız felci olduğunda bizzat *Kummanni*'ye gidip Mastigga tarafından tedavi görmüştür. Hattuşa'ya yerleşen Mastigga'nın çok sayıda büyüyle, bedensel ve ruhsal çeşitli hastalıkları iyileştirme yöntem ve ayinlerini anlatan Hititçe tabletler bulunmuştur.¹⁰ Demek oluyor ki, Kappadokia Komanası'nda tarihsel bir bir kült, inanç merkezi sürekliliği vardı.

3.Pontus Komanası Ve Tapınak Kölelerinin Gerçek İşlevleri

¹⁰ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-2003, s. 90, 114-124.

Komanalılar daha sonra Pontus bölgesinde bir koloni kurup Enyo/Ma inancını tüm kurumlarıyla birlikte taşımış ve orada ikinci kült merkezlerini açmışlar. Pontus Komana'sı'nın kalıntıları Tokat'tan yaklaşık 14 km. uzaklıktaki Yeşilirmak'ın bir kolu olan Tozanlı çayı üzerinde bulunan Gumenek köyü yakınlarındadır. Strabon İris (Yeşilirmak) ırmağının Pontus Komana'sı'nın ortasından geçtiğini söylemektedir (καλεῖται δὲ Ἴρις... ῥυεῖς δὲ διὰ πόλεως μέσης Κομάνων τῶν Ποντικῶν). Çevrede bir höyük ve Niksar'dan Tokat'a giden yolun ırmak üzerindeki köprüsü yapımında kullanılmış birkaç yazıttan fazla birşey bulunmamaktadır.

Anne tarafından Komana Başrahibi'nin soyundan gelen Strabon XII.kitabının pek çok pasajlarında Pontus Komana'sı'na ilişkin betimlemelerde bulunmaktadır. Pontus Komana'sı'ndaki Ma tapınağı tüm inançsal ve rituel kurumlarıyla Kappadokia Komana'sı'nın bir kopyası olduğunu öğreniyoruz:

“Ὑπὲρ δὲ τῆς Φαναροίας ἐστὶ τὰ Κόμανα τὰ ἐν τῷ Πόντῳ, ὁ μόνον ματοῖς ἐν τῇ μεγάλῃ Καππαδοκίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ θεῷ καθιερωμένα, ἀφιδρυθέντα ἐκεῖθεν, σχεδὸν δέ τι καὶ τῇ ἀγωγῇ παραπλησίᾳ κεχρημένα τῶν τε ἱερουργιῶν καὶ τῶν θεοφοριῶν καὶ τῆς περὶ τοῦς ἱερέας τιμῆς, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν πρὸ τοῦ βασιλέων, ἡνίκα δὲ τοῦ ἔτους κατὰ τὰς ἐξόδους λεγομένας τῆς θεοῦ διάδημα φορῶν ἐτύγχανεν ὁ ἱερεὺς, καὶ ἦν δεῦτερος κατὰ τιμὴν μετὰ τὸν βασιλέα.”¹¹

Türkçesi:

“Büyük Kappadokia'daki ile aynı ismi taşıyan ve aynı tanrıçaya adanmış ve o kentin planı üzerine kurulmuş olan Pontus'daki Komana, Phanaroia'nın üzerindedir. Diyebilirim ki, oradakilerinin, özellikle bundan önce yöneten kralların zamanında dinsel törenlerin kutlanmasında, tanrıya tapınç ve zikirlerinde ve rahipleri onurlandırmada izledikleri yöntemler aynıydı; yani, yılda iki kez yapılan Tanrıçanın eksodus'u (kutsal yürüyüş alayları) sırasında rahip başında çelenk/taç taşır ve onur bakımından Kraldan sonra ikinci olurdu.”

Görüldüğü gibi Komana tapınaklarında yılda iki kez yapılan, Tanrıça Ma için *exodus* adı verilen gösterişli geçit/yürüyüş alayları (solemn processions) düzenlenmektedir. Olasıdır ki, bu tantanalı törenlerde en önde tapınaktan çıkartılan tanrıçanın heykeli taşınıyor; arkasında başına taçlanmış tapınağın ruhsal önderi rahip, derecelerine göre diğer tüm rahip ve rahibe hizmetlileri ve erkek-kadın tapınak köleleri yürümekteydi. Eksodus'lar günlerce süren şenliklerdi; hem kral kadar büyük ayrıcalıklara sahip tapınak başrahibinin iktidarı güçleniyor hem de ne denli eğlenceli ve muhteşem olursa kentin itibarı artıyor olmalıydı. Tanrıçanın *eksodus*'ları zamanında şenliklere katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden gelen kadın ve erkekler hep birlikte burada toplanırlardı (συνέρχονται δὲ κατὰ τὰς ἐξόδους τῆς θεοῦ πανταχόθεν ἕκ τε τῶν πόλεων καὶ τῆς χώρας ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξὶν ἐπὶ τῆν ἐορτήν).

Strabon bu satırları izleyen diğer üç paragrafta Pontus Komana'sı ve Ma tapınağının sosyo-ekonomik durumu ve dönem siyasetinde oynadığı rol hakkında ilginç olduğu kadar önemli bilgiler vermektedir. Ayrıca Pontus kralı Eupator VI. Mitridates'ten (İ.Ö. 120-63) kendi

¹¹ Strabo. ed. A. Meineke, *Geographica XII*, 3, [32], Leipzig: Teubner. 1877: www.ancienthistory.about.com/library

zamanına kadar kentin ve tapınağın başrahiplerini tanıyor ve onların zenginliklerini yanı sıra nasıl siyasi tutkularla hareket ettiklerini; hizmetinde olduğu ya da temsil ettikleri tanrıçaya öyle gerçek inançla değil, çıkarsal bağlarla bağlı olup, kendisine bağlı rahipleri ve özellikle Tanrıçanın adına tapınak kölelerini kullandıkların öğreniyoruz.

Yazarın anne tarafından büyük büyük babası, büyük amcası, annesinin kuzenlerinden bazılarının önce Kral Eupator'a bağlı ve ondan aldığı büyük ayrıcalıklarla Başrahiplik'lerini sürdürürken, çeyrek yüzyıl süren Roma istilası sırasında, güçlüden yana tavır alarak Roma konsüllerinden çok büyük ganimet, ödül ve ayrıcalık vaadleriyle işbirliği yaptıkları yaptıkları görülüyor. Öyle ki, büyük babasının tapınak Başrahibi olarak Kralın onbeş garnizonunu kendisine karşı ayaklandırıp Lucullus'un yanında yer almasıyla tapınak yöneticiliğinin siyasal bağlamda da gücünü göstermesine rağmen, bu aileye hiç yarar sağlamamış; ödül ve yeni ayrıcalıklar beklerken tersine, itibardan düşmüşler. Çünkü savaşın yönetiminin Pompeius'a geçmesiyle birlikte, ikisi arasındaki düşmanlık dolayısıyla Lucullus'a yardım edenler düşman kabul edilmiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz İ.Ö. 63'te çıkarılan Lex Pompeia'dan (Pompeius yasası) yararlanmışlar.

Pompeius'un egemenliği eline almasıyla Komana Başrahipliği'ne kendi taraftarı ve vaktiyle Sulla'nın ve Senatus'un onurlandırdığı bir kişinin oğlu olan Arkhelaos'u tayin eder ve çevresi iki *skhoeni* (altmış stadion, yaklaşık altmış stad alanı.) bir arazi parçasını tapınağın kutsal topraklarına katar ve ona itaat edilmesini buyurur. Artık buraların egemeni ve kentte yaşayan tapınak kölelerinin efendisi Arkhelaos'ur, ancak (bu köleleri) satma hakkı yoktur. Buradaki tapınak kölelerinin sayısı da altı binden aşağı değildir. (παραλαβὼν δὲ Πομπήιος τὴν ἔξουσίαν Ἀρχέλαον ἐπέστησεν ἰερέα καὶ προσώρισεν αὐτῷ χώραν δίσχοινον κύκλω (τοῦτο δ' ἔστιν ἐξήκοντα στάδιοι) πρὸς τῆν ἰεράν, προστάξας τοῖς ἐνοικοῦσι πειθαρχεῖν αὐτῷ: τούτων μὲν οὖν ἡγεμῶν ἦν καὶ τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἰεροδοῦλων κύριος πλὴν τοῦ πιπράσκειν: ἦσαν δὲ οὐκ ἐλάττους οὐδ' ἐνταῦθα τῶν ἐξακισχιλίων.)¹²

Görüldüğü gibi tapınak başrahibi en büyük siyasal otoriteler (önce kraldı, şimdi de Romalı egemenler) tarafından atanıyor. Buradaki tapınak kölelerinin sayısı da Kappadokia Komanası'ndakilerle aynı düzeydedir.

Burada önemli bir siyasal olayla daha karşılaşyoruz; Başrahip Arkhelaos aynı zaman İ.Ö. 58'de Roma konsül'ü olan Gabinius'un arkadaşıdır. Suriye valiliğine atanmasını fırsat bilerek, onunla işbirliği yapıp Part savaşlarından ganimet ve daha yüksek ayrıcalıklar elde etme arzusuyla *Senatus*'a başvurur. Ancak Roma *Senatus*'u buna izi vermeyince, çok daha önemli bir yükselme tutkusunu doyuracak bir girişimde bulunur başrahip Arkhelaos; Kleopatra öldükten sonra Mısır krallığını, sürgündeki büyük ablası ele geçirmiş ve kral soylu bir koca aradığını öğrenip, kendisini Mithridates Eupator'un oğlu gibi göstererek onunla evlenmenin yolunu bulur. Ancak altı ay kadar Mısır'da saltanat süren bu Komana başrahibi Roma valisi Gabienus tarafından, Ptolemaios'a krallığını geri vermek için yaptığı bir savaşta öldürülür. (ἦν δ' οὗτος Ἀρχέλαος υἱὸς μὲν τοῦ ὑπὸ Σύλλα καὶ τῆς συγκλήτου τιμηθέντος, φίλος δὲ Γαβίνιου τῶν ὑπατικῶν τινος. ἐκείνου δὲ πεμφθέντος εἰς Συρίαν ἦκε καὶ αὐτὸς ἐπ' ἐλίδα τοῦ κοινωθήσειν αὐτῷ παρασκευαζομένῳ πρὸς τὸν Παρθικὸν πόλεμον, οὐκ ἐπιτρεπούσης δὲ τῆς συγκλήτου ταύτην ἀφείσθη τὴν ἐλίδα ἄλλην εὐρατο μείζω. ἐτύγγανε γὰρ Πτολεμαῖος ὁ τῆς Κλεοπάτρας πατὴρ ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ἐκβεβλημένος, θυγάτηρ δ' αὐτοῦ κατεῖχε τὴν βασιλείαν, ἀδελφὴ πρεσβυτέρα τῆς Κλεοπάτρας: ταύτην ζητουμένου ἀνδρὸς βασιλικοῦ γένους ἐνεχείρισεν ἐαυτὸν τοῖς

¹² Strabo, *Geographica* XII, 3, 34.

συμπράττουσι, προσποιησάμενος Μιθριδάτου τοῦ Εὐπάτορος υἱὸς [εἶναι], καὶ παραδεχθεὶς ἐβασίλευσεν ἔξι μῆνας. τοῦτον μὲν οὖν ὁ Γαβίνιος ἀνεῖλεν ἐν παρατάξει κατάγων τὸν Πτολεμαῖον.)¹³

Başrahabin varlık ve siyasal iktidar tutkusunun nerelere vardığını görüyoruz. Bu kişinin oğlunun başrahipliğinden sonra yerine Lykomedes atanıyor. Onu zamanında tapınağa tam 400 *skhoeni*'lik (12000 stadion; aşağıyukarı 12000 futbol sahası genişliğinde) bir arazi daha bağlanır. Ancak Strabon'un ziyareti sırasında, o kişi uzaklaştırıldığı ve o makamda Adiatoriks oğlu Dydeutos'un bulunduğunu öğreniyoruz. Bütün bunlar gösteriyor ki, krallar düzeyindeki Komana başrahiplerinin hayatı yeni Romalı efendilerinin ellerindedir. Onlar da yeni hegemonlarına yaranmak ve onlardan yeni ayrıcalıklar, ödüller koparmak için yapmayacakları şey, kullanmayacakları fırsat yoktur. İnançsal bağlamda yerli halklara tamamıyla yabancılaşmış ve sadece tapınağı ve kültürel ayinleri ve özellikle tapınak kölelerini kendi varlık ve iktidar tutkuları için bu aileler kullanmaktadır.

Şimdi asıl Pontus Komansı'ndaki Ma tapınağı hakkında Strabon'un yazdıklarına ve bu tapınağın nasıl ve ne amaçla kullanıldığına gözatalım:

“τὰ μὲν οὖν Κόμανα εὐανδρεῖ καὶ ἔστιν ἐμπόριον τοῖς ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀξιόλογον: συνέρχονται δὲ κατὰ τὰς ἐξόδους τῆς θεοῦ πανταχόθεν ἕκ τε τῶν πόλεων καὶ τῆς χώρας ἄνδρες ὁμοῦ γυναιξὶν ἐπὶ τὴν ἑορτήν: καὶ ἄλλοι δὲ κατ'εὐχὴν ἀεὶ τινες ἐπιδημοῦσι θυσίας ἐπιτελοῦντες τῇ θεῷ. καὶ εἰ σὺν ἀβροδίαιτοι οἱ ἐνοικοῦντες, καὶ οἱ νόφυτα τὰ κτήματα αὐτῶν ἔστι πάντα, καὶ πλῆθος γυναικῶν τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τοῦ σώματος, ὧν αἱ πλείους εἰσὶν ἰεραί. τρόπον γὰρ δὴ τινα μικρὰ Κόρινθος ἔστιν ἡ πόλις: καὶ γὰρ ἐκεῖ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἑταιρῶν, αἱ τῆς Ἀφροδίτης ἦσαν ἰεραί, πολὺς ἦν ὁ ἐπιδημῶν καὶ ἐνεορτάζων τῷ τόπῳ: οἱ δ' ἐμπορικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τελέως ἐξανηλίσκοντο, ὥστ' ἐπ' αὐτῶν καὶ παροιμίαν ἐκπεσεῖν τοιαύτην “οὐ παντὸς ἀνδρὸς εἰς Κόρινθόν ἐσθ' ὁ πλοῦς.” τὰ (μὲν δὲ Κόμανα τοιαῦτα.)”¹⁴

Türkçesi:

“Şimdi Komana kalabalık bir kenttir ve Armenialılar için çok değerli bir ticaret merkezidir. Tanrıçanın Eksodus'ları zamanında, her yerden, hem kentlerden hem de kırsal alanlardan (gelen) kadınlarla erkekler birlikte bu kutsal yürüyüş (alay) şenliklerini kutlamak için toplanıyorlardı. Bir yemin gereğince sürekli orada yaşayarak Tanrıça için kurban törenlerini düzenleyen belli bazı kişiler vardır. Burada oturanlar lüks içinde, zevk için yaşarlar ve onların sahib oldukları tüm toprakları üzüm bağlarıyla kaplıdır. Burada pek çok kadınlar vücutlarından kazanç sağlar ve onların büyük çoğunluğu tanrıçanın rahibeleridir. Bu nedenle kent bir yönden küçük Korinthos gibidir. Çünkü orada da Aphrodite'nin rahibelerinin büyük çoğunluğu fahişelik yaptığından, pek çok yabancı bu yere hoş vakit geçirmeye ve tatil yapmaya gelir. Buraya gelen tüccarlar ve askeri sınıftan kişiler bütün paralarını harcadıkları için, onlara gönderme yapılarak şu atasözü çıkmıştır (üretilmiştir):

¹³ Strabo, *Ibidem*.

¹⁴ Strabo, *Geographica* XII, 3, 36.

'Korinthos'a gezmeye gitmek her adamın harcı değildir'. Komana hakkında söyleyeceklerim, işte bu kadar.'

Strabon'un Pontus Komanası hakkında verdiği bu geniş bilgilerden hareketle ve yazarın sıkça benzerliğinden, hatta bir kopyası olduğundan sözetmesine dayanarak, Kappadokia Komanası'na ilişkin daha fazla fikir sahibi oluyoruz. Kuşkusuz, Strabon'un seyahatları Anadolu tamamıyla Roma'nın egemenliği altına girmiş olduğundan, buradaki başrahipler de benzer değişim ve siyasal olayları yaşamaktaydı. Yine anlaşıldığına göre Ma tapınağına atanan başrahipler aynı zamanda bu kentlerin de yöneticisiydiler. Komana'lardan birisi Pontus bölgesi ve Armenia'nın, diğeri ise Büyük Kappadokia ve Kilikia'nın çok canlı ekonomik merkeziydi. Özellikle tanrıça adına yılda iki kez yapılan kutsal yürüyüş şenliklerine, çevre kentler, kasaba ve köylerden binlerce kadınlar-erkekler katılıyordu. Buraya gelenlerin üç amacı vardı; savaş tanrıçası Ma tapınağına bir çeşit hac ziyareti; kutsal heykelinin ardında yürümek, kurban kestirmek, dua etmek, dilekler dilemek ve kulluklarını-bağlıklarını göstererek tanrıçayı memnun etmek, ikincisi ticaret, üçüncüsü ise eğlenmek-hoş vakit geçirmek.

Her iki Komana'da yaşayanların da meyvacılık ve bağcılık yaptıkları; olasılıkla bol şarap ürettiği satarak zenginleşmiş, zevk ve sefa içinde olduklarından sözediliyor. Bunu belirleyen **καί εἰ σιν ἄβροδίατοι οἱ ἔνοικοῦντες**, cümlesini anlamlandırmada bize göre ince bir nüans farkı görülüyor: Sıfat olarak **ἄβρο-δίατος, ον**, "kibar, nazik, lüks ve kadınca, kadın gibi", isim olarak **το ἄβρο-δίατον**, "kibar ve kadınsı hayat, kadınca yaşam" demektir. Cümle, "ve (Komana) sakinleri kibar ve kadınsı bir yaşam sürerler" biçiminde de çevrilebilir. Burada kadının inceliği-kibarlığına yaraşır bir yaşam biçiminin sözkonusu olabilirdiği varsa da, cinsellik bağlamında kadınsı yaşam denilerek burada da erkek kutsal fahişelerin varlığı dolaylı olarak belirtildiği düşünülebilir. Zaten tapınağın kadın köleleri(**αι του ιερου δουλαι**)

hakkında "vücutlarından kazanç sağlayan sağlayan çok kadınların bulunduğu ve çoğunun rahibeler olduğu" (**πληθος γυναικῶν τῶν ἐργαζομένων ἀπὸ τοῦ σώματος, ὧν αἱ πλείους εἰ σὶ ν ἱ εραί.**) açıkça geçmektedir metinde. Ama 'çoğu rahibe' dendiğine göre bu kadınların bir kısmı da sokak fahişeleriydi.

Görüldüğü gibi, tapınağın binlerce dönüme çıkarılmış topraklarının işlenmesinde kullanılan köleler, vücutlarını da satarak kendileri için değil, tapınağa kazanç sağlıyorlardı. Çünkü bu kadınlar kendilerini tanrıçaya adanmış; tanrıçanın adına ve onu tatmin tatmin etmek için cinsel ilişkide bulundunuyorlardı; buna inanmış, daha doğrusu inandırılmışlardı. Ayrıca onlarla ilişkide bulunanların tanrıçaya tapınma eyleminde bulduklarını biliyoruz. Tapınağın geniş arazisindeki meyva bahçeleri, bağları ve tarlalarından elde edilen ürünlerin gelirini ve vücutlarını satan kadın ve erkek kölelerin getirdiği paraların hepsini Başrahip keyfince ve tutkuları için kullanıyordu. Tapınak köleleri artık Başrahip'e kazanç sağlayan seks kölelerine dönüştürülmüştür. Strabon, Korinthos kenti ve oradaki Aphrodite tapınağı köle-fahişeleriyle karşılaştırarak, Komana'yı ve Ma tapınağının kutsal kölelerinin işlevlerini çok iyi tanımlamış, tapınakların aşkevlerine-genelevlere (Porneion-Πορνείον, το) dönüştüğünü göstermiştir. Herhalde Strabon'un (İ.Ö. 64- İ.S. 21) zamanında Komana kentlerinde de tatil geçirmeye gitmek her babayığitin harcı değildi!

Baştanberi verilen bilgilerden anlaşıldığı gibi, rahipler sınıfından sayılan ve kendilerini tanrıya adanmış tapınak köleleri sadece Savaş tanrıçalarının tapınaklarında değil, başka tanrı veya tanrıçalara ait tapınaklarda da bulunmaktadır. Unutmayalım ki, antik çağlarda her yerleşim bölgesini ve her kentin koruyucu olarak seçtiği ve tapındığı, adaklar sunduğu özel bir tanrı veya tanrıçası vardır; Artemis Pergaia (Perge Artemisi), Artemis Ephesia (Ephesos

Artemisi), Zeus Kimistenos (Kimista Zeusu), Artemis Krateia (Kreta-Gerede Artemisi), Zeus Dakeios vb..

Strabon, Komana tapınaklarına benzer işlevleri bulunan ve ikinci düzeydeki Ouenasa Zeus'ü tapınağından daha sözetmektedir:

“...ἔστι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὄρων τῶν Λυκαονικῶν τὰ Γαρσαύιρα κωμόπολις: λέγεται δ' ὑπάρξει ποτὲ καὶ αὐτὴ μητρόπολις τῆς χώρας. ἐν δὲ τῇ Μοριμηνῇ τὸ ἱερόν τοῦ ἐν Ὀυηνάσοις Διός, ἱεροδούλων κατοικίαν ἔχον τρισχιλίων σχεδόν τι καὶ χώραν ἱερὰν εὐκαρπον, παρέχουσαν πρόσοδον ἐνιαύσιον ταλάντων πεντεκαίδεκα τῶν ἱερέων: καὶ οὗτος δ' ἐστὶ διὰ βίου, καθάπερ καὶ ὁ ἐν Κομάνοις, καὶ δευτερεύει κατὰ τιμὴν μετ' ἐκεῖνον.”¹⁵

Türkçesi:

“...Ayrıca da Lykaonia sınırı üzerinde kurulmuş Garsauira Kasabası vardır. Bir zamanlar ülkenin başkenti olarak buradan yönetildiği söylenir. Morimene ilindeki Ouenasa'da, üç bin civarında tapınak kölelerinin içinde yaşadığı ve çok verimli bir kutsal arazisi olan Ouenasa Zeus'u tapınağı bulunur. Tapınağın başındaki rahibe, bunlar yılda on beş talanton'luk gelir sağlıyorlardı.¹⁶ Komana'da olduğu gibi bu kişi de yaşamı boyunca rahiplik yapar, ama onursal derecesi Komana rahibinden sonra ikincidir.”

Görüldüğü üzere Tuz gölü yakınlarındaki Morimene vilayetinde (hyparkhia/υπαρχία, η) bulunan ve bugünkü Avanos olduğu sanılan Venasa'daki Zeus tapınağının da üç bin kadar tapınak kölesi vardır. Diğer birçok yerlerde olduğu gibi, Yunanca metine fazla bağlı kalmadan yapılan İngilizce çevirideki bir hataya burada dikkat çekmek istiyoruz. Kuşkusuz Türkçe çeviri de İngilizce'den yapıldığı için farkına varılmamış: Tapınak başrahibine yılda on beş (Türkçe çeviride yanlışlıkla “yüz” yazılmış) talantonluk geliri sağlayan sadece, tapınağın sahibi olduğu çok verimli bir kutsal arazi (χώραν ἱερὰν εὐκαρπον) değildir, aynı zamanda tapınak kölelerinin vücutlarını satarak getirdiği gelir de bu hesabın içindedir; çünkü cümlenin öznesi, tapınağın “barındırdığı yaklaşık üç bin tapınak kölesi ve verimli bir arazi”dir (ἱεροδούλων κατοικίαν ἔχον τρισχιλίων σχεδόν τι καὶ χώραν ἱερὰν εὐκαρπον). Cümlenin yüklemi (fiil) de üçüncü çoğul şahıs olarak (παρέχουσαν) bunu açıkça gösteriyor.¹⁷ Demek ki burada da tapınak köleleri Zeus adına kutsal fahişelik san'atını icra ediyorlardı. Yaşam boyu tapınak başrahibine gelen yıllık 307.05 kg.altın karşılığında bu büyük gelirin kutsallığa katkısı mı vardır? Elbette ki yoktur; yukarıda da tapınağın bağlı bulunduğu Tanrı'nın inancını kendi çıkarları ve örneklerini verdiğimiz siyasal tutkuları için kullanan tapınak başrahipleri, inananları acımasızca sömürmeyi sürdürmüş ve bu tapınakları geneleve dönüştürmüşlerdir.

Strabon'un göztanıklığında bütün çıplaklığıyla anlattığı ve bizim antik yazarın kendi metinlerine dayanarak işletilme sistemini açıklamaya çalıştığımız bu tapınakları, bir Alevi yazar, 13.yüzyılda kurulmaya başlayan Alevi-Bektaşî dergâhlarıyla eşleştiriyor. Bu tapınakların bulunduğu kentleri “Kadın Analar'ın yönettiği birer dergâh devlet” olarak

¹⁵ Strabo, *Geographica* XII, 2, 6.

¹⁶ Ptolemaios'un düzenlediği yeni para sisteminde bir talanton 20. 47kg.altına eşit sayıldığına göre 307.05kg.altın karşılığında bir gelir.

¹⁷ Strabon'un klasik metinlerini türkçeleştirirken ve yorumlarken, Türkçe Strabon, *Geographika* XII, XII, XIV (İngilizceden Çeviren: Prof.Dr. Adnan Pekman, 3.Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul-1993) ile karşılaştırdık ve ondan çok yararlandık. Bu vesileyle, eseri Türkçeye kazandırmış olan çok değerli Adnan Pekman hocamızı saygı ve rahmetle anıyoruz.

niteliyor. Dahası Venasa'daki tapınağın "Karacahöyük'teki Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın ta kendisi"¹⁸ olduğunu söyleme densizliğini yapmaktan da çekinmiyor. Hacı Bektaş Veli'nin eşi Kadıncık Ana'yı tanrıça Ma'nın varisi ve temsilcisi gösterirken şöyle yazıyor: "On dördüncü yüzyılın başlarında Karacahöyük Dergâhı'nı çekip çeviren Pir Bacı, Luvi'lerin kutsal Ma/Kadın Anası'nın varisi ve temsilcisi anaerkil yaşamın önderi bir Kadın Ana'ydı. Kadın Ana Abdal Musa'yı kendisine yol oğlu aldı."¹⁹

Bir kişi kitaplarında buna benzer alıntı ve anlam çarpıtmalarıyla içinden geldiği inanç toplumuna ağır hakaret olan düzmece ve çarpıtılmış tarihsel bilgi kırıntılarını, eğer birileri hesabına yazmamışsa, bunlar ancak bir "klinik vaka"nın ürünleridir. Başlangıçta sözünü ettiğimiz üç yazar (Hamza Aksüt, Ünsal Öztürk ve Hasan Harmancı) arkadaş hazırladıkları kitapta,²⁰ yazarın kitaplarını inceleyerek gereken yanıtları vermiş, -ama onaylamadığımız sert bir polemik üslûbu içinde- 'düzmece ve çarpıtılmış bilgi kırıntılarını' düzeltmişlerdir.

4.Dönemin Anadolu'sundan Birkaç Aşkevi Örneği

Eski Yunan dünyasında kutsal köle fahişeler geleneğinin güzellik ve aşk tanrıçası Aphrodite tapınaklarında sürdürüldüğü ve bu Tanrıça'nın san'atı olarak yaygınlaştığı bilinir. Bunların en tanınmışları Mora yarımadasını Yunan kıtasına bağlayan boğazda kurulmuş ve buraya adını vermiş olan Korinthos ve Çanakkale-Naraburnu'ndaki antik Abydos kentlerindeki Aphrodite Porne/Αφροδίτη Πορνή (Fahişe Aphrodite) tapınaklarıdır. Yukarıda gördüğümüz gibi Strabon, Pontus Komanası ile karşılaştırırken, Aphrodite kutsal fahişeleriyle tanınmış bu kentte çok lüks pahalı yaşamın olduğunu ve bu yüzden oraya ancak çok zenginlerin gidebileceğini yazıyordu. Bunu belirleyen atasözünün gerçekten o dönemde Roma-Akdeniz dünyasına yayılmış olduğunu, Strabon'un çağdaşı Roma'da yaşayan Latin dilinin büyük şairlerinden Horatius (İ.Ö.65-İ.S.8)'un dizelerine yansımından da anlıyoruz: "**Non licet omnibus adire Corinthum** (Korinthos'a gitmek herkesin harcı değildir!)"

Abydos (Naraburnu)'daki Aphrodite Porne tapınağı olasıdır ki, Ege denizinde Korinthos'un rakibi durumundaydı. Aphrodite'nin fahişeleri (ἡταιραί, αι) zengin tüccarları, denizcileri ve askeri aristokrasi mensuplarını hoş vakit geçirmek, dinlenmek, eğlenmek için Çanakkale Boğazı'nın ucundaki Abydos kentine çekiyordu. Buradaki Aphrodite Porne (Αφροδίτη Πορνή) tapınağının kuruluşu üzerine anlatılan efsanede, cesur ve kentini çok seven, erdemli bir sokak fahişesi (εταίρη, η) vardır. Kent düşman işgalinde düşmüş ve halkının silahları ellerinden alınarak bir kısmını köleleştirilmiş, bir kısmını da kent surlarının dışına atmışlar. Bir gece kale kapısının muhafızları bir kurban töreni sonrası fahişeleri çağırarak, içki içip eğlenmişler. Düşmanıyla yatmış olmasının acısını içinde hisseden fahişelerden biri, muhafızların sarhoş olup sızdıklarını görünce anahtarları almış. Surun tepesine tırmanıp, mazgallardan birinden onları, surların dibinde umutsuzca bekleyen dışarıdaki Abydoslulara fırlatmış. Böylece Abydoslular kapıları açıp içeri girerek, silahlarını kuşanmış ve düşmanlarını dışarı atarak kenti kurtarmış ve özgürlüklerine kavuşmuşlar. Hemen arkasından, özgürlüğe kavuşmalarını sağlayan bu kentini seven erdemli fahişeyi onurlandırarak, fahişelerin koruyucu tanrıçası Aphrodite için, Aphrodite Porne tapınağını yapmışlar.²¹

¹⁸ Erdoğan Çınar, Aleviliğin Kökleri-Abdal Musa'nın Sırrı, Khalkedon Yayınları, İstanbul, 2007, s.51.

¹⁹ Erdoğan Çınar, Aleviliğin Kökleri, s.176-177.

20 Alevi Tarih Yazımında SKANDAL –Erdoğan Çınar Örneği-, Yurt Kitap-Yayın, Ankara-2010.

21 www.google.com/books

Aphrodite'nin koruyuculuğu altındaki fahişelerin çalıştıkları yerlere, Aşkevi ya da Genelev anlamına gelen Porneion (πορνειον, το) veya Oikema (οικημα, το) deniyordu. Genelev, bir işyeri (εργαστηριον, το) gibi tanımlanıyor, hatta bu isimle de çağrılıyor.²² Çok iyi bilindiği üzere Ephesos kentinde de, Celsus Kitaplığı'nın çok yakınında bir Porneion bulunmaktaydı. Bunun dışında kıskançlığı ve acımasızlığı ile ün yapmış yapmış, Zeus'un kızkardeşi ve karısı, savaş tanrısı Ares'in annesi olarak bilinen tanrıça Hera'nın da bu işlerde eli olduğunu görüyoruz. Hera ölümlülerin evlilik törenlerinde bulunur evlilik/gerdek yatağında karı-kocanın yardımcısıdır. Bu yönüyle aşk ve cinsellik tanrıçası Aphrodite'nin görev alanını üstlenmektedir. Onun bu işlevini Hera Aphrodite (Ηρα Αφροδιτη) adıyla tanımaktayız.²³

Konuyla yakından ilgisi dolayısıyla, 1979 yılında Çankırı'nın Ilgaz ilçesi çevresinde, doktora tezimizle ilişkili olarak yaptığımız araştırma gezisinde bir köyde bulup, Türk Tarih Kurumu'nun *BELLETEN* dergisinde²⁴ yayınladığımız biri İ.Ö.3.2.yüzyıllara, diğerini ise İ. S. 2.yüzyılın sonlarına tarihlenebilen iki yazıttan söz etmek gerekecektir. Birincisi bir kent yapıları kompleksinin onarım yazıtı, ancak dörtte biri elimize geçmiş olan diğer yazıt parçası ise bir Hera tapınağının (**heraion-ηραιον, το**) bronz kapılarının yapım ve onarımıyla ilgilidir.

Yazıtların bulunduğu Ilgaz dağlarının eteklerinden biri olan Demirciler yaylasının yamacına kurulmuş üç köyün tüm arazisini kapsayan ve doğusunda çıkılmaz yüksek uçurumlu kayalıklarında mağaralar bulunan bu alan, bize göre batılı araştırmacılarının (Kiepert, Leonhard ve Magie'nin) yanlış konumlandığı, Strabon'da (XII, 3, 41) geçen Ilgaz dağlarının eteklerinde kurulmuş (υποκειμενον τη του Ολγασσους ορεινη) Kimiatene (Κιμιατηνη, η) ilindeki Kimiata (Κιμιατα, τα) kalesiydi. Bu konu sözünü ettiğimiz makalede uzunca tartışılmış; tarihsel dönem ve nedenleri üzerinden geniş açıklamalar yapılmıştır.

Birinci yazıttaki temelden itibaren tüm süslemeleriyle onarılıp büyük tanrılara sunulan yapılar bu yerleşmeye ait; *Stoa*'lar (sütunlu yapılar), sütunlar arasındaki *Oikema* binası ve onun iki yanında bulunan *Popina-Mageiron*'lar, yani yemekhaneler, lokantalarıdır.

(...τοις μεγαλοις/ Θεοις τας στοας/ εκ θεμελιων συν/ παντι τω των στο/ων κοσμο και τ ο οικημα το παρακει/μενον ταις στο/αις και τα εκατε/ρωθεν του οικημ/ατος μαγειρε ια..)

Bu binalardan sadece Oikema (porneion, aşkevi), yukarıda açıkladığımız gibi fahişelerin bir tanrıça adına vücutlarını sattıkları yerlerdir. Antik Yunan ve Roma çağlarında sokak fahişeleri pornoboskos-πορνοβοσκος'lara (kadın satıcılar, fahişe patronları) çalışır, tapınak rahibesi fahişeler ise tapınağın tanrısı-tanrıçası adına, sözde tapınağa, gerçekte ise Başrahip için çalışıyorlardı. Kutsal fahişelik mesleğini sürdürenlerin; tapınaktan yeyip-içtikleri açık, ama bunların kutsal meslekleri dışında bir ailesi, kocaları ve çocukları var mıydı? Varsa toplum içindeki yaşamlarına dair fazla bilgi yoktur; merak da edilmiyor galiba.

Mithridates III (İ.Ö.220-180) ve Mithridates IV (İ.Ö. 150-120)'in uzun saltanat dönemlerinde en görkemli çağlarını yaşamış olduğunu düşündüğümüz Kimiata yerleşmesindeki yemekhaneleri-lokantalarıyla bu Oikema'da kutsal fahişeler tanrıça Hera adına çalışmakta ve varlıklı müşterilere hoşça vakit geçirtmektedirler. Öbür yazıtın, büyük tanrıça Hera için tapınağın bronz kapıları ve giriş kapısının (..[Θεα Μ]εγαλη Ηρα/ [τα] θυρωματα

²² Platon, Kharmides 163 B:εργαστηριου; Demosthenes, LIX, 22-49: εργαζεσθαι τω σωματι/vücutuyla iş yaparak geçinmek.

²³ N.G.L. Hammond- H. H. Scullard, *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford, 1970, s.497-8.

²⁴ İsmail Kaygusuz, "Ilgaz(Olgassys) dan İki Yazıt ve Kimiatene", *BELLETEN*, sayı:185, yıl:1984, s.47-66.

του/ναου τα χαλκ[εα]/ και πρ[οθυρον]...kırık..) yapımı ya da onarımına ait olması, burada bir Hera Aphrodite tapınağının bulunduğuna ve bu Tanrıça'nın, güzellik ve aşk tanrıçası Aphrodite'nin tanrısal içlevini de üstlendiğine kuşku bırakmıyor.

Sonuç olarak

Sumer, Asur-Babil'de, Fenike-Kenan illerinde gelenekselleşmiş kutsal tapınak köle/fahişeliği, olasıyla Roma İmparatorluk dönemi başlarına, İ.S.1.yüzyılın ortalarına kadar sürmüş Hristiyanlık dininin yayılması genişledikçe, kutsallığı azalmış ve yerini tamamıyla sokağa bırakmıştır. Hristiyanlık dini toplum üzerinde egemen olunca, çok tanrılı inançların yokolma sürecinde kendiliğinden ortadan kalkmıştır. Tevrat'ta "kendilerini fuhuşa adanmış erkek ve kadınlardan ve onların Rabb'i tanımadıkları için ortadan kaldırıldıklarından" sözeder.

Buna karşılık Yahuda devletinin sonuna gelinmek üzere olduğu İ.Ö. 586'larda hâlâ tapınak fahişeliğinin sürdüğü görülüyor.²⁵ Tapınak içinde onların özel yerleri bulunuyormuş, İsrail tapınağın da Sümer mabetlerinde olduğu gibi kadınlar tarafından dokumacılık yapıldığı da anlaşılıyor. Örneğin, Rehab adlı bir fahişe hem Tevrat, hem de İncil'de korunuyor:

"Kent evinde olanın hepsi Rab'a tahsis edilecek (yani öldürülecek,), yalnız fahişe Rehab ve kendisiyle beraber evde olanların hepsi yaşayacak, Çünkü gönderdiğimiz habercileri sakladı.» (Tevrat, Jeos, Bap 6: 17.)

Hristiyan azizelerinde Maria Magdelen, fahişelik yaparken İsa'ya yaklaşıyor, fahişeliği bırakıp Hristiyan oluyor. Daha sonra İsa'nın gözdesi olan bu kadın, ölümü sırasında yanında imiş. İsa'nın yeniden dirildiğini de Havarilere o bildirmiş. Hristiyanlıkta bütün fahişelerin bedenlerini satmaktan vazgeçip İsa'ya sığınmaları öneriliyor. Fahişelerle ilişki kuran erkekler de lanetleniyor. Bütün bu uyarılara, sıklara karşın, kutsallığı yokolsa da fahişelik mesleği asla kaldırılamamıştır.

Belki de en kolay yolu İslam Peygamberi Muhammed bulmuş: İnsanları erkek ve kadın fahişelerden uzaklaştırıp, evlenerek aile kurmalarını teşvik etmek ve dindar, temiz ahlaklı toplum yaratmak adına, Kur'an'ın en az otuz ayetinde "altından ırmaklar akan köşkler ve saraylarda iri gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş, el değmemiş altın bilezikler takmış, ince ve kalın ipeklilere dolanmış nazenin dilberler, yani huriler ve gılmanlarla (genç ve güzel delikanlılar) birlikte olacakları cennette" ebedi yaşam vaadiyle, kutsal tapınak kölelerini öbür dünyaya indirmiş. O kutsal kurumu gerçek dünyadan, sanal dünyaya atmış!

İsmail Kaygusuz

16. Eylül. 2010, LONDRA

²⁵ Harper Collins. Atlas of the Bibel, s.21.